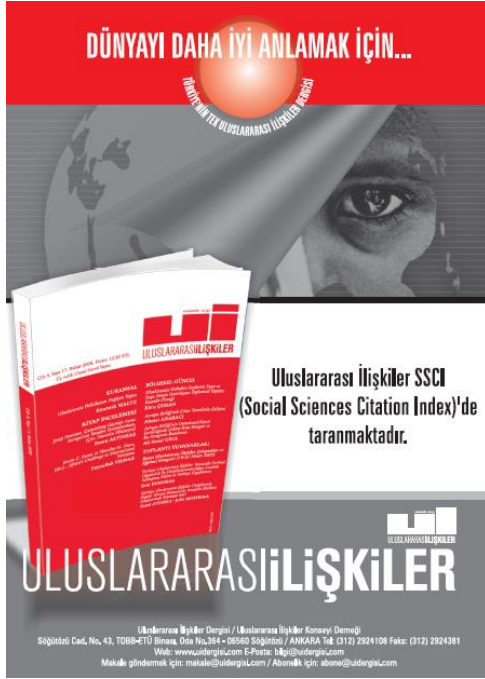

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com.tr

Web: www.uidergisi.com.tr

KİTAP İNCELEMESİ

Nuno P. MONTEIRO, Theory of Unipolar Politics

Furkan POLAT*

* Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayımlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler Dergisi
Web: www.uidergisi.com.tr | E- Posta: bilgi@uidergisi.com.tr

Theory of Unipolar Politics

Nuno P. MONTEIRO

New York, Cambridge University Press, 2014, 272 sayfa. ISBN: 9781107677753:

Furkan POLAT

Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü, Sakarya.

E-posta: fpolat@sakarya.edu.tr

Sovyetler Birliği'nin dağılması, sadece II. Dünya Savaşı sonrası kurulan ve ABD ile SSCB arasındaki güç mücadelesinin bir çıktısı olan Soğuk Savaş sona erdirmekle kalmamış, aynı zamanda kurulacak yeni düzenin nicel ve nitel bir takım özellikleri konusunda pek çok sosyal bilimler alanı içerisinde kapsamlı tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş boyunca küresel sistemin bir kutbunu temsil eden SSCB'nin dağılmasını kimileri, "tarihin sonu" olarak nitelendirerek yeni sistemin Batı medeniyetinin değerleri üzerine inşa edileceğini öne sürerken kimileri ise ideolojik ve ekonomik mücadele sahalarının sona ermesi şeklinde yorumlayarak kültürel motiflerle bezenmiş çok aktörlü çatışma alanlarının yeni sistemin merkezinde olacağını iddia etmiştir.

Soğuk Savaş'a yüklenen anlama bağlı olarak çeşitlenen bu tartışmalar içerisinde en dikkat çekenini ise ABD ile SSCB arasındaki rekabeti sistemdeki düzenleyici prensip, güç dağılımı ve birimlerin görevleri üzerinden okuyan yapısalcı realistler arasındaki tartışmadır. Yapısalcı realistler, SSCB'nin dağılmasının sistemin üç sacayağından biri olan güç dağılımında değişim meydana getireceği noktasında hemfikir olmakla birlikte yeni sistemde bu değişken unsurun nasıl bir görünüm sergileyeceği konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Başka bir ifade ile "Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte ABD'nin rakipsiz küresel bir güç olması sürdürülebilir bir güç dağılımı meydana getirebilir mi?" sorusu etrafında cereyan eden tartışma sonucunda iki farklı görüş benimsenmiştir. Bunlardan ilki, iki kutuplu sistemin dağılmasının ardından ABD'nin yeni sistemde kendi başına bırakılmayacağını ve sistemdeki diğer aktörler (Çin, Hindistan, Brezilya) tarafından yeni bir sistemik güç dengesinin inşa edileceğini savunan (*declinist*) görüştür. İkincisi ise ABD'nin kısa vadede dengelenemez bir güç üstünlüğüne ulaştığını ve her devletin entegre olduğu küresel sistemin garantörlüğünü üstlendiğini savunan (*primacist*) görüştür.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana küresel güç dağılımındaki nicel unsurlar göz önüne alındığında ABD'nin kısa vadede dengelenemez olduğu ve onun garantörlüğünü üstlendiği sisteme bir alternatif üretilemediği tezinin geçerliliği kabul edilebilir. Fakat bu görüşe dair ortaya konan literatür, Soğuk Savaş sonrası güç dağılımını ifade eden tek kutuplu sistemi (*unipolar system*) diğerlerinden farklı kılan özelliklere yeteri kadar değinmemektedir. Literatürdeki bu boşluk aşağıda

ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz Nuno P. Monteiro'nun *Theory of Unipolar Politics* adlı eseri tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Monteiro eserinde tek kutuplu sisteme dair yapılan tartışmalar üzerinden şu üç kilit soruyu cevaplandırmakta ve sisteme dair genel ve açıklayıcı bir tablo ortaya koymaktadır. Bunlar; tek kutuplu sistemde baskın gücün izlemesi gereken en iyi strateji hangisidir, bu sistem sürekliliğe sahip midir ve tek kutuplu sistem barışçıl mıdır?

Monteiro bu üç temel soruyu cevaplandırmadan önce ilk bölümü giriş niteliğinde olan eserin ikinci bölümünde tek kutuplu sistemin kavramsal çerçevesini çizmektedir. Uluslararası sistemin yapısının sacayaklarını ele aldığı bu bölümde tek kutuplu sistemin düzenleyici prensibini, sistemdeki güç dağılımını ve bu güç dağılımının nitel bir sonucu olan aktörler arasındaki kapasite farkından hareketle onların temel görevlerini incelemektedir. İlk olarak, her yapısalcı realist gibi Monteiro da sistemin düzenleyici prensibi olarak anarşiyi kabul etmekte ve tek kutuplu sistemin her ne kadar baskın bir gücün etkinliği altında olsa da tamamlanmamış bir güç baskınlığının sistemdeki diğer aktörlere hareket serbestliği sağlayacağından anarşik bir yapıya sahip olduğunu vurgulamaktadır. Monteiro'ya göre tek kutuplu sistemin devletler üstü bir otoriteye sahip olmaması onu hegemonyadan ayıran en önemli özelliktir.

İkinci olarak yazar, sistemdeki güç dağılımına odaklanarak bu güç dağılımının ortaya çıkardığı aktörleri incelemektedir. Tek kutuplu sistem baskın güç (*unipolar-dominant power*), büyük güçler (*major powers*) ve küçük güçler (*minor powers*) olmak üzere üç farklı aktörden meydana gelmektedir. Baskın güç, girdiği tüm savunma savaşlarında yenilgiyi önleyebilen ve yardım almaksızın bulunduğu bölge dışındaki en az bir bölgede politik-askeri kuvvet kullanımı gerçekleştirebilen etkin ve diğerleri karşısında üstün bir kapasiteye sahip olan aktördür. Monteiro dünya genelinde 140'tan fazla ülkede 1000'den fazla askeri üsse, bu üslerde görev yapan 200.000'den fazla askeri personele, sistemdeki diğer aktörlerle kıyaslandığında rakipsiz bir askeri kapasiteye ve nükleer güce sahip ABD'nin tek kutuplu sistemin baskın gücü olduğunu belirtmektedir. Baskın güç haricinde sistemde yer alan diğer aktörlerden büyük güçler ise bulunduğu bölge dışında politik-askeri kuvvet kullanımı kapasitesine sahip olmamasına rağmen herhangi bir aktörün saldırısı durumunda saldırgana ağır bedeller ödeyebilecek aktörlerdir. ABD dışındaki nükleer güçler olarak ifade edilebilecek bu devletler sırasıyla Çin, Rusya, Fransa, İngiltere, Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore ve İsrail'dir. Bu devletler dışında kalan ve baskın güce herhangi bir ağır bedel ödeyebilecek veya onu caydırabilecek güce sahip olmayan diğer devletler ise küçük güçlerdir.

Üçüncü olarak, anarşik bir yapıya sahip olan tek kutuplu sistemde aktörlerin temel görevleri üzerinde duran Monteiro, bu görevlerden ilkinin diğer yapısalcı realistlerin de önem atfettiği amaçlar hiyerarşisinin zirvesindeki "kalımı" (*survival*) sağlamak olduğunu belirtmektedir. Bu amacın yerine getirilmesi sadece belirli bir askeri kapasiteyi değil aynı zamanda bu kapasiteyi destekleyecek örtülü gücü (ekonomi) gerekli kılmaktadır. Kalımın sağlanmasında örtülü gücün önemi yadsınmasa da devletler tarafından birincil önem aktörün veya sistemin niteliğine göre nükleer ve/veya konvansiyonel askeri kapasiteye verilmektedir. Tek kutuplu sistemdeki devlet sınıflandırmasında kilit rol oynayan nükleer kapasite, statü farkını oluşturmanın yanı sıra amaçlar hiyerarşisinin zirvesinde yer alan kalımı garantileyen en önemli faktördür. Monteiro, bu sistemde nükleer güç olmanın dışında konvansiyonel kapasiteye sahip olmayı da statü farkı gözetmeksizin her devlet için gerekli görmektedir. Zira bu kapasite baskın ve büyük devlet için bölge dışında kuvvet kullanımının bir aracı, küçük devlet için ise kalımı sağlamanın bir aracı olarak önemini korumaktadır.

Monteiro ikinci bölümde genel bir kavramsal çerçeve oluşturduktan sonra tek kutuplu sisteme ve baskın güce dair cevap aradığı sorular üzerinden tek kutuplu sistem teorisini geliştirmektedir. Bu bağlamda cevap aradığı ilk soru tek kutuplu sistemdeki baskın gücün stratejik hesaplar üzerinden hangi stratejileri izleyeceği. Monteiro'ya göre baskın güç her rasyonel aktör gibi izleyeceği stratejiyi, biri stratejinin sonucunda ortaya çıkan diğeri ise sistemin yönetiminden kaynaklanan fayda-maliyet hesabı olmak üzere iki genel hesaplama neticesinde oluşturacaktır. Eğer sistemi yönetmek kazançlardan çok maliyet doğuruyorsa baskın güç rasyonel davranıp sistemi yeniden kendi çıkarları doğrultusunda inşa edecek stratejiler izleyecektir. Fakat bu stratejiler de kendi içinde rekabet ve çatışma maliyetleri içermektedir. Rekabet maliyeti, sistemdeki herhangi bir büyük güç ile girilecek mücadelenin baskın gücün üstünlüğüne zarar verecek maliyetlere yol açması anlamına gelmektedir. Çatışma maliyeti ise baskın gücün izleyeceği stratejiye bağlı olarak çıkabilecek savaşların maliyetlerini ifade etmektedir. Monteiro'ya göre baskın gücün sistemden elde ettiği fayda ne kadar fazla olursa rekabet maliyetlerine yol açacak stratejilere başvurma olasılığı o kadar az olacaktır. Benzer bir hesabı çatışma maliyetler için de yapılacağını belirten Monteiro, sistemin sağladığı faydaların çatışma maliyetlerinden fazla olması durumunda baskın gücün çatışmalardan geri durmayacağını öne sürmektedir. Aksi takdirde baskın güç yine rasyonel davranarak sistemin değişmesine izin verecek ve sistemik güç dengesinin inşasını sağlayacaktır.

Monteiro bu hesaplamalar neticesinde baskın gücün biri askeri diğeri ekonomik olmak üzere iki farklı strateji üretme alanının olduğunu öne sürmektedir. İlk olarak, askeri alanda üreteceği strateji göz önüne alındığında bir baskın güç teritoryal düzenlemelerden, uluslararası işbirliklerinden ve askeri güç dağılımından oluşan statükoyu ya koruyabilir ya kendi lehine değiştirebilir ya da sistemden tamamen kendini soyutlayabilir. Monteiro baskın gücün statükoyu koruyabilmesi için savunmacı tahakküm (*defensive dominance*) stratejisini tercih etmesi gerektiğini ve bu stratejinin statükonun bileşenlerinin tamamını korumak anlamına geldiğini belirtmektedir. Bu stratejinin çıktıkları ise sistemi değiştirebilecek baskın güce denk bir rakibin yükselişini engellemek (*offshore balancing*), stratejik çıkarların bulunduğu bölgelerdeki çatışmalara müdahale etmek (*selective engagement*) ve küresel güvenliği sağlayacak uluslararası kurumlara katılmaktır (*collective security*). Monteiro baskın gücün statükoyu kendi lehine değişime uğratabilmesi için üç bileşenden en az birini revize etmesi ve bunun içinde saldırgan tahakküm stratejisi izlemesi gerektiği öne sürmektedir. Bu stratejinin çıktıkları ise mevcut düzenin baskın gücün çıkarları doğrultusunda değişmesini sağlayan düzenli güç kullanımı (*primacy*) ve jeo-stratejik öneme sahip bölgelerin doğrudan baskın gücün kontrolüne geçmesidir (*global empire*). Monteiro baskın gücün kendini sistemden tamamen soyutlayabilmesi için uzak durma stratejisi (*disengagement*) uygulaması gerektiğini ve bu stratejinin çıktısının ise izolasyon politikası olduğunu belirtmektedir. İkinci olarak, ekonomi alanında üreteceği stratejiler açısından ise bir baskın güç muhtemel rakiplerine karşı ya onların ekonomik gelişimlerini tehlikeye sokmayacak ekonomik uyum stratejisi ya da onların ekonomik gelişimini engelleyecek ekonomik çevreleme stratejisi izleyecektir.

Monteiro'nun çalışmasında cevap aradığı ikinci soru ise aralarından birinin konvansiyonel üstünlüğe sahip olduğu ve pek çok nükleer gücün bulunduğu tek kutuplu bir sistem sürekliliğe sahip midir sorusudur. Monteiro bu soruya cevap ararken ABD'nin sistemdeki diğer güçler tarafından dengeleneceği görüşünü reddetmekte ve biri sistemik diğeri stratejik iki değişkene bağlı olmakla birlikte sistemin sürekliliğe sahip olduğu yargısına varmaktadır. Bu iki değişken gerekli koşulları oluşturduğunda sistemdeki diğer büyük devletler örtülü güçlerini askeri kapasiteye dönüştürmeyecek ve ABD küresel sistemdeki statüsünü koruyacaktır. Bu koşulların oluşumunda sistemik değişkenin

katkısına dikkat çeken Monteiro, büyük güçlerin nükleer silahlara sahip olmalarının kalımlarını garanti ettiğini, baskın gücün tehdidine karşılık caydırıcılığa sahip olduğunu ve olası bir savaşta her iki tarafa da razı olmayacağı maliyetler yükleyeceğini belirtmektedir. Sistemik değişkenin sürekliliği tek başına sağlamayacağını öne süren Monteiro, baskın gücün fayda-maliyet hesabı neticesinde izleyeceği stratejinin de sistemin sürekliliğinde belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Eğer sistemin sağladığı kazançlar çatışma maliyetlerinden fazla ise baskın güç sistemi sürekli kalmak için diğer büyük güçlerin buldukları bölgelerdeki statükoyu koruyacak ve bu güçlerin ekonomik gelişimiyle uyumlu olacak bir strateji benimseyecektir. Teorideki bu iddiasını pratikte ABD ile Çin arasındaki ikili ilişkiler üzerinden ispatlayan Monteiro iki ülkenin her geçen yıl gelişen ticari ilişkilerini ve ABD'nin fırsatlara rağmen bölgeye yönelik statükocu politikalar izlemesini sistemin sürekliliğine katkı sağlayacak uygun stratejik yaklaşım olarak sunmaktadır.

Diğerlerine nazaran askeri kapasite üstünlüğüne sahip bir baskın güç, nükleer kapasitelerinin kalımlarını garanti ettiği büyük güçler ve bu ikisi karşısında sürekli olarak güvenlik kaygısı taşıyan küçük güçlerden meydana gelen tek kutuplu sistem barışçıl mıdır, sorusu Monteiro'nun teorik bir çerçeve çizerken ele aldığı üçüncü sorudur. Tek kutuplu sistemin barışçıl olmadığını öne süren Monteiro çatışmaların meydana getiren biri sistemik diğeri stratejik iki nedenin olduğunu belirtmektedir. Çatışmalara neden olan sistemik etken, güvenliklerini garanti altına alan büyük güçlerin, baskın güç karşısında kaygılarını giderme konusunda küçük güçlere sponsor olamamasından kaynaklanmaktadır. Başka bir ifade ile sistemik güç dengesinin yokluğunda küçük devletlerin "aşırı kendine yardım" (*extreme self-help*) dünyasında yaşama mahkûmiyetidir. Bu sistemik etken sonucunda sadece küçük devletler baskın güç karşısında savunmasız kalmayacak aynı zamanda baskın güç küçük devletler karşısında hareket özgürlüğü kazanacaktır. Sistemik etkene savaşın rasyonel nedenleri (iletişim problemleri, taahhüt problemleri ve bölünmezlik) de eklenince baskın devlet-asi küçük devlet arasında savaşlar meydana gelecektir.

Monteiro sistemik etkenin dışında tek kutuplu sistemde çatışmaların baskın gücün izleyeceği üç farklı stratejiye bağlı olarak meydana geldiğini öne sürmektedir. Bu üç stratejiden ilki baskın gücü statükocu kılan savunmacı tahakküm stratejisidir ki bu strateji iki farklı nedenden ötürü çatışmalara mahal vermektedir. Birincisi, niyetlerin bilinmemesi nedeniyle baskın gücün stratejisi küçük devletler tarafından tehdit olarak algılanacak ve bu devletleri silahlanmaya yönlendirecektir. Küçük devletlerin bu teşebbüsü aynı nedenle baskın gücün tehdit algılamasına yol açacak ve iki aktör arasında çatışmalara sebep olacaktır. İkincisi, asi küçük devletlerin statükonun sınırlarını test etme ve statükoda küçük değişimlere gitme girişimlerinin baskın gücü provoke etmesidir. Monteiro'ya göre bu girişimler ilk etapta baskın gücün rızasını alsa bile iki aktör arasında beklenmedik savaşlara neden olabilir. Tek kutuplu sistemde baskın gücün uygulayacağı ikinci strateji olan saldırgan tahakküm ise üç farklı nedenle savaşlara yol açmaktadır. Birincisi, asi küçük devletlerin statükoyu değiştirmeyi amaçlayan baskın devleti dengeleme girişimleridir. Bu girişimler sistemde önleyici savaşların yaşanmasına sebep olacaktır. İkincisi, niyetlerin bilinmemesinden hareketle küçük devletlerin statükonun değişimine direnç göstermesidir. Üçüncüsü, baskın gücün revizyonist arzuları ile asi küçük devletlerin güvenlik kaygılarının uzlaşmaz olmasıdır. Baskın gücün izleyebileceği son strateji ise sistemin maliyetlerinin faydalarından fazla olduğu durumda tercih edilen uzak durma stratejisidir. Bu strateji baskın güç ile diğer aktörler arasındaki çatışma olasılığını azaltsa da baskın gücün sistemden çekilmesi nedeniyle oluşan güç boşluğu sonucu diğer aktörler arasında çatışmalara neden olmaktadır. Monteiro sistemin barışçıl olmadığı yönündeki iddiasını ABD'nin doksanlardan günümüze dış politika uygulamaları ışığında ele almakta ve bu yargıya varmaktadır.

Sonuç olarak, SSCB'nin yıkılması küresel sistemdeki güç dağılımının değişmesine neden olmuş ve yeni dağılım sistemik değişimi beraberinde getirmiştir. Gücün nicel unsurları göz önüne alındığında ABD'nin olası rakiplerine karşı ciddi bir üstünlük elde ettiği görülmüştür. Yeni güç dağılımıyla birlikte yeni sistemin ne gibi özelliklere sahip olacağı, ilişki kalıplarının ne olacağı ve muhtemel çıktılarının neler olacağı uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde tartışma konusu olmuştur. Özellikle güç dağılımı üzerinden realistler arasında cereyan eden bu hararetli tartışma yeni sisteme dair önemli bir literatürün oluşmasına katkı sağlamıştır. Monteiro'nun kaleme aldığı bu eser özellikle baskın gücün stratejilerine ve bu stratejilerin oluşum süreçlerine ayrıntılı değinmesi açısından literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Kendi içerisinde anlam bütünlüğüne sahip olan eser, sadece tek kutuplu sistemin işleyişine dair bir çerçeve çizmekle kalmıyor aynı zamanda günümüzdeki çatışmaların nedenleri ve amaçlarına dair de okuyucuya önemli ipuçları veriyor. Uluslararası ilişkilerde olup bitenleri anlamlandırmak ve olacaklara dair öngörülerde bulunmak için makro bir perspektif sunan eser bu yönüyle de önde gelen realistlerden övgüler almaktadır.